

цілому, відіграло сільськогосподарське виробництво, яке розвивалося екстенсивним шляхом, було малоприбутковим, тому духовництво приділяло певну увагу в своїх маєтках різноманітним промисловим виробництвам. У господарстві Правобережної церкви переважало дрібне кустарне виробництво, яке майже не виходило за рамки середньовічного ремесла. Навіть у єпископських і монастирських містечках промислове виробництво ще не піднялося до рівня капіталістичної мануфактури і зберігало цехову форму. Усе ж окремі галузі церковної промисловості, особливо рудницька справа, сприяли загальному економічному пожвавленню на Правобережній Україні, розвитку там ринку вільнонайманої праці. Як показують матеріали дослідження, церковні маєтки намагалися вести своє господарство раціонально, прагнули в умовах товарно-грошових відносин використовувати нові форми організації праці. На показники ефективності господарювання впливали як традиційні характерні риси феодальної епохи і зокрема натурального господарства, так і нові риси, пов'язані з впливом на землеробство законів товарного виробництва.

Джерела та література

1. Борисенко В.Й. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. – К., 1986.
2. Зінченко А.Л. Церковне землеволодіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. – К., 1994.
3. Исторические сведения о приходах и церквях. – Каменец-Подольский, 1895. – Вып. 2.
4. Козловский П.Г. Землевладение и землепользование в Белоруссии в XVIII – первой половине XIX вв. – Минск, 1982.
5. Крижанівський О.П. Церква у соціально-економічному розвитку Правобережної України XVIII – першої половини XIX ст. – К., 1991.
6. Лебединцев П.Г. Медведовский Николаевский монастырь // Киевские епархиальные ведомости. – 1870. – № 1.
7. Мордвинцев В.М. Церковно-вотчинное хозяйство и секуляризационная реформа на Левобережной Украине в XVIII в.: Дисс... докт. истор. наук. – К., 1999.
8. Петров Н.И. Краткие известия о положении базилианского ордена и разных переменах в его управлении с 1772 по 1811 гг. // Труды Киевской духовной академии. – 1868. – № 10.
9. Смолій В.А. Воз'єднання Правобережної України з Росією. – К., 1978.
10. Сташевский Е.Д. История докапиталистической ренты на Правобережной Украине в XVIII – первой половине XIX в. – М., 1968.
11. Центральний державний історичний архів (м. Київ) (далі – ЦДІА). – Ф. 491. – Оп. 45. – Спр. 38.
12. ЦДІА. – Ф. 2071. – Оп. 1. – Спр. 15.
13. ЦДІА. – Ф. 2071. – Оп. 1. – Спр. 58.

Summary

The article is dedicated to analytical characteristics of church estates in western part of Ukraine in the second half of the 18th century in the system of economic relations of this region. It considers the conditions of the development of agriculture. The level of the development of such branches of agriculture as flour-grinding, home-brew, metal production and construction trade is analyzed.

Ю.І. Головка

КАДРОВА ПОЛІТИКА НА МИТНИХ УСТАНОВАХ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVIII – ПЕРШОМУ ДВАДЦЯТИРІЧЧІ XIX ст.

Одним із найважливіших елементів будь-якої державної служби є кадрова політика держави, тобто підготовка кадрів, забезпечення установ персоналом і визначення вимог до нього, контроль над виконанням службових обов'язків, система нагороджень і стягнень, забезпечення умов для роботи службовців. Цей аспект діяльності митної служби привертав небагато уваги дослідників і мав виключно другорядне значення: у кращому випадку дослідники використовували найвідоміші нормативні документи й обмежували вивчення кадрової політики висвітленням умов вступу до служби, основних посадових обов'язків та умов самого проходження митної служби. Висвітлення

кадрової політики на митних установах Південної України в 1775–1819 рр. потребує залучення не тільки законодавства й нормативної документації, але й розпорядчих і доповідних актів, справочинної документації митних установ.

Протягом XIX–XX ст. періодично публікувалися джерела стосовно кадрової політики на митних установах. Першою такою публікацією було “Повне зібрання законів Російської імперії з 1649 р.”, у якому було виявлено 16 законодавчих і актових джерел, які безпосередньо відбивали урядову кадрову політику на митних установах. Хронологічно першим таким документом був “Морський митний регламент, або статут”, четвертий розділ якого мав красномовну назву – “Про митних службовців, як із ними та з іншими порядно поводитися, про нагородження з конфіскованого, про помилки в розрахунках, про доноси щодо приховування товарів” [1.-С.458-459]. Як правило, у таких документах, окрім вимог щодо виконання службових повноважень, висувалися вимоги стосовно порядності, незаплямованої репутації, дотримання законів; визначалися винагороди за затримання контрабанди або втікачів; пояснювалися умови виходу на пенсію та пенсійного забезпечення; підготовки кадрів і забезпечення належних умов для роботи службовців.

Хронологічно останнім був Статут 1819 р., який підсумовував діючі законодавчі та нормативні документи стосовно кадрової політики в окремій частині – “Про митних чиновників, їхні посади, права й обов’язки” [2.-С.92-102].

Чільне місце в переліку елементів кадрової політики займає підготовка кадрів. В останній чверті XVIII – першому двадцятиріччі XIX ст. цілеспрямованої підготовки митних службовців не існувало: у жодному навчальному закладі не можна було здобути таку спеціальність або вдосконалити свої знання. Уряд потурбувався лише про підготовку фахівців вищого рівня – у 1782 р. при Санкт-Петербурзькій портовій митниці під керівництвом статського радника Даля було розпочато практику стажування для 3-4 чиновників, яких мали призначити радниками казенних палат, директорами або цолнерами митних установ. Механізм підготовки полягав у залученні даних чиновників до виконання певних функцій на митниці, завдяки чому вони набували практичного досвіду [3.-С.68]. У 1796 р. така практика була припинена, оскільки впродовж кількох років попиту на фахівців, підготовлених Санкт-Петербурзькою митницею, не було. Поновлено підготовку фахівців було лише через 20 років [4.-С.472].

Переважаюча більшість службовців здобувала свої знання й навички в процесі роботи. Про це свідчать формулярні списки митників, які, як правило, починали службу з посади писаря або копіїста й поступово просуваючись службовими сходами. Складання й переписування службової документації давало змогу вивчити механізм роботи всієї установи й при необхідності замінювати один одного або суміщати дві посади [5.-Арк.22]. Суміщення посад могло бути вимушеним або передбаченим штатним розкладом.

У процесі проведення даного дослідження були виявлені 60 штатних розписів митних установ, окружних управлінь і митного нагляду на півдні України:

- 1776 р. – Єнікальської, Керченської, Петровської, Микитинської, Олександрівської, Кінбурської [6.-С.149-151];
- 1792 р. – Херсонської та Миколаївської;
- 1794 р. – Хаджибейської;
- 1795 р. – Овідіопольської [6.-С.240-243];
- 1799 р. – Одеської, Очаківської, Перекопської, Овідіопольської, Миколаївської, Херсонської, Арабатської, Петровської, Маріупольської [7.-Арк.13-14], Козловської, Ахтіярської, Кефійської, Керченської та Єнікальської [8.-С.264-265];
- 1803 р. – Одеської додаткової митниці [6.-С.282-283];
- 1805 р. – Маяківської [8.-С.266];
- 1807 р. – Балаклавської [6.-С.282-283];
- 1811 р. – митного управління Одеського, Феодосійського, Таганрозького та Дубосарського округів [6.-С.273], митного нагляду на Азовсько-Чорноморському узбережжі, Одеської, Маяківської, Херсонської, Миколаївської, Феодосійської, Євпаторійської, Балаклавської, Керченської, Єнікальської, Маріупольської митних установ [6.-С.279-280];
- 1812 р. – Овідіопольської [6.-С.281-282];
- 1817 р. – Обиточної;
- 1818 р. – Маяківської, Одеських застав порто-франко [6.-С.178-187], Реніської, Ізмайлівської, Акерманської [6.-С.189-191];
- 1819 р. – Одеської, Одеських застав порто-франко, Миколаївської, Овідіопольської, Феодосійської, Євпаторійської, Балаклавської, Керченської, Маріупольської, Маяківської [6.-С.170-175], митного нагляду на Азовсько-Чорноморському узбережжі [6.-С.176].

Проведений аналіз вищенаведених штатів і списків посад (інколи – наявних службовців) митних установ (1776 р. – Микитинської [9.-Арк.365-361], Єнікальської, Керченської, Олександрівської, Кінбурнської [10.-Арк.367-369]; 1784 р. – Петровської, Микитинської, Єнікальської, Керченської, Олександрівської [11.-Арк.3-7], Ольвіопольської та Херсонської [9.-Арк.44-45], Євпаторійської, Феодосійської, Севастопольської, Балаклавської, Кінбурнської [12.-Арк.188зв.]; 1792 р. – Херсонської [11.-Арк.17-27]; 1801 р. – Одеської [13.-Арк.2-13] дозволяє зробити такі висновки:

1) найпоширенішим варіантом суміщення посад було суміщення посад вагмейстера і штемпельмейстера (існувала навіть об'єднуюча назва – вагштемпельмейстер) – нараховуємо 20 таких випадків (практично на всіх митних установах);

2) суміщену посаду вагштемпельмейстера інколи суміщали ще раз – із посадою екера (Ольвіопольська прикордонна митниця, 1784 р., Реніська портова митниця, 1818 р., та Одеська портова митниця, 1819 р.) [9.-Арк.44-45; 6.-С.96,192] або з посадою інспектора (Микитинська прикордонна митниця, 1776 р. [9.-Арк.368], Олександрівська прикордонна митниця та Балаклавська митна застава, 1784 р. [11.-Арк.34];

3) решта варіантів суміщень зустрічається значно рідше:

- корабельного смотрителя та кораблеміра (Одеська та Євпаторійська портові митниці, 1819 р. [6.-С.170-175]),
- помічника управляючого та скарбника (Маяківська 1818 та 1819 рр., Ізмайльська та Акерманська портові митні застави, 1818 р. [6.-С.170-175,178-187],
- члена митного присутствія та скарбника (Маяківська митна застава, 1818 р. [6.-С.178-187],
- члена митного присутствія та завідувача діловодства (Реніська портова митниця, 1818 р. [6.-С.192],
- інспектора та касира (Ольвіопольська прикордонна митниця, 1784 р. [9.-Арк.44-45],
- контролера та викладчика мита (Одеська портова митниця, 1794 р. [6.-С.240-243],
- пакгаузного інспектора та вагмейстера (Овідіопольська портова митниця, 1795 р. [6.-С.370-371],
- бухгалтера та викладчика мита (Одеська портова митниця, 1811 р. [6.-С.279-280].

Спеціальної підготовки для митної служби не потребувало купецтво, окремі представники якого ставали до державної служби й працювали в митних установах. Вони мали досвід міжнародної торгівлі, були добре обізнані із законодавством, нормативною документацією та принципами роботи митних установ. Така практика була поширена в 70–80-х рр. XVIII ст., коли митна мережа запроваджувалася й терміново потребувала досвідчених кадрів.

Ще в 1776 р. разом із помічником обер-директора І. Федуркіним територію Азовської та Новоросійської губерній об'їздили купці, які розумілися на місцевій торгівлі: тульський купець Захар Осетров та олонецький купець Іван Куханов – саме їх кандидатури запропонував на цолнерську та інспекторську посади помічник обер-директора [14.-Арк.42зв.]. У першому особовому складі Микитинської прикордонної митниці (1776 р.) були записані 6 купців: пакгаузний інспектор Лука Грек (курський купець), екер Григорій Обухов (санкт-петербурзький купець), канцелярист Федір Наумов (новоросійський купець), доглядачі Михайло Катюнін, Михайло Расторгуєв і Михайло Рательніков (усі з Кременчука) [9.-Арк.356-360].

У 1783 р. на службу до Перекопської митниці таврійський обер-директор К. Мавроєні рекомендував херсонського купця Івана Якубовського [12.-Арк.20], а в 90-х рр. XVIII ст. в Херсонській портовій митниці служили три колишні купці – директор Іван Лонгін, екер Антон Шахт і бракувальник Федір Констадіус (останні два – з іноземного купецтва), причому Лонгін і Констадіус вступили до служби ще в 1783 р. [11.-Арк.17-18] І. Лонгін почав службу директором Херсонської митниці [15.-С.482].

Контроль за перевезенням людей і перевезенням товарів через державний кордон забезпечувала митна варта, яка складалася в основному з військових, як правило, відставних або нездатних до строювої служби [16.-С.71]. До 1782 р. практично вся митна варта складалася з відставних військових, дехто з них навіть не міг належним чином виконувати свої службові обов'язки через стан здоров'я та вік. У 1782 р. митна варта була реорганізована відповідно до нового “Положення”, але інвалідні команди зберігалися надалі й тепер виконували посильну роботу (охоронці, служителі). Об'їждчиків наймали за контрактами при наявності посвідчень про добру поведінку та службу на попередній посаді, а для попередження зловживань і підкупу службовців митної варті практикувалася щорічна зміна місця служби (ділянки кордону) [3.-С.684]. З 1811 р. службу об'їждчиків за контрактом заборонили й почали набирати кадри з відставних військових [17.-С.208].

Кожна митна установа вела ретельний облік службовців, принципи якого визначала влада (що саме треба фіксувати у переліках, формулярних списках і атестатах): це могла бути інформація про кількість хворих, померлих, звільнених, відряджених, про якості й уміння службовців, про поведінку та заняття звільнених службовців, про склад родини, соціальне походження та інше. До формулярних списків обов'язково записували дані про посади й одержання чинів, починаючи від самого початку служби. Таким чином, маємо можливість реконструювати етапи службової кар'єри деяких митних службовців, виявити закономірності соціального походження митників, середній вік, чин. Так формулярний список 1792 р. стосовно 9 службовців Херсонської портової митниці свідчить, що середній вік службовців становив 41 рік, за походженням це були шляхтичі (3 особи), купці (3 особи), приказні (2 особи) й один іноземець: середній термін перебування на службі становив 16 років, на останній посаді – 8 років, а в наявному чині – 7, причому п'ятеро з дев'яти чиновників починали службу писарями та копіїстами [11.-Арк.17-19]. У формулярному списку Петровської митної застави за той же рік указано лише дві особи (унтер-цолнер та копіїст), відповідно – відставний військовий (прапорщик) та з малоросійської шляхти [11.-Арк.27зв.]. За даними формулярного списку (30 осіб) Одеської портової митниці 1801 р. половина всього особового складу установи мала чин, двоє були відставними військовими, серед митників зустрічаються родичі (брати Педашенки, Кашевські, батько та син Ілейни), середній вік службовців – 35 років [13.-Арк.1-13]. Результати такого обліку, постійних перевірок і контролю визначали ставлення керівництва до підлеглих: останніх нагороджували або карали в залежності від виконання ними службових обов'язків.

Найпоширенішою нагородою було підвищення в чині та призначення на наступну посаду, навіть із переведенням до іншої установи (якщо в даній установі така посада не передбачена розкладом) [18.-С.65]. Подання про нагороду службовців могли давати губернатори, казенні палати, начальники митних округів і митне присутствіє (інколи, в особі директора або цолнера) [19.-Арк.6]. У 1816 р. до статської служби були зараховані митні доглядачі, які служили за контрактом. Таким чином, тепер митні установи мали змогу нагороджувати чинами та посадами митних доглядачів, які служили на митниці багато років і мали величезний досвід роботи [20.-С.919]. Нагороджували митників і грішми, але такі випадки були чітко перераховані в інструкціях і відступати від них заборонялося: об'їждчики митної варті отримували премію в 3 рублі за кожного схопленого дезертира або селянина-втікача [3.-С.683]. Отримували грошову нагороду й за затримання контрабанди, з конфіскацій та пені. Розміри нагороди залежали від чинного законодавства і змінювалися відповідно до змін зовнішньої та внутрішньої політики держави: у 70–80-х рр. XVIII ст. нагороджені могли отримати всю затриману контрабанду й мали пільги у сплаті мита за отримані товари, могли відмовитися від товарів і взяти нагороду грішми (після проведення аукціону) [21.-С.12].

Митна блокада Франції у 90-х рр. XVIII ст. змінила ставлення уряду до проблеми контрабанди й нагородження митників: нагороджувати було наказано виключно грішми і за рахунок контрабандистів [21.-С.414]. На початку XIX ст. установилися чіткі правила розподілення нагороди між митниками, які брали участь у затриманні контрабанди: більшу частину ($\frac{2}{3}$) віддавали безпосереднім учасникам затримання, а меншу ($\frac{1}{3}$) – вищим чиновникам митного округу. Службовець, який керував затриманням контрабанди, отримував премію вдвічі більшу за інших (решта отримувала рівні частки) [17.-С.210]. Так у 1818 р. за затриманий в Одеській портовій митниці цукор премію отримали 10 осіб: начальник митного округу, управляючий, двоє членів митного присутствія, двоє пакгаузних наглядців, вагштемпельмейстер, екер і двоє корабельних доглядців [19.-Арк.5,14]. Якщо службовець, нагороджений премією за затримання контрабанди, перейшов на інше місце служби або помер (до отримання грошей), тоді винагороду пересилали до нового місця служби або віддавали спадкоємцям [22.-Арк.40]. Коли ж митного службовця підозрювали або звинувачували в причетності до контрабандного промислу, тоді йому – залежно від завданої шкоди – загрожувало заслання на термін від 5 до 15 років, конфіскація майна, виключення з дворянського зібрання й заборона обіймати державні посади [21.-С.124].

Митні службовці користувалися загальними правилами здобуття посад та чинів. Щоб вступити до митної служби, необхідно було подати заяву (прохання, подання) або до митного присутствія, або до митного керівництва (це залежало від посади і статусу самої особи). Митне присутствіє мало повноваження брати на службу рядових службовців, і тому саме до присутствія надходили заяви від бажаючих здобути посаду. Очевидно, інформація про наявність вакансії поширювалася серед населення, оскільки заяви подавали не тільки службовці (професійні), але й “вільні люди”, відставні солдати та ін. Охочих служити на митниці не зупиняла навіть відсутність вакансії – вони ще в поданому проханні погоджувалися на будь-яку посаду [23.-Арк.3-10]. Для служителів нижчого рівня досвід роботи на митниці не був обов'язковим, адже функції даної категорії службовців різних

установ практично не відрізнялися. Чиновників до митних установ призначало митне керівництво – обер-директори, митні інспектори, губернатори, генерал-губернатор, Комерц-колегія. Для цієї категорії службовців (від членів митного присутствія й вище) наявність досвіду роботи на митниці була обов'язковою. Після запровадження митних округів система призначення та звільнення службовців залишилася практично без змін:

1. начальника митного округу призначали з подання директора Департаменту зовнішньої торгівлі та міністра фінансів (із Височайшим затвердженням кандидатури);

2. керівництво митних установ першого та другого класів (найбільші митниці) призначалося з подання директора Департаменту зовнішньої торгівлі після затвердження міністром фінансів;

3. решта митних чиновників призначалася з подання начальника митного округу й затвердження директором Департаменту зовнішньої торгівлі ;

4. митні установи призначали канцелярських служителів і доглядачів і повідомляли про призначення (або звільнення) до Департаменту зовнішньої торгівлі [4.-С.472-473].

Певні особливості мали призначення чиновників Г.О.Потьомкіним: він міг призначити чиновника без конкретної посади (як у випадку з відставним поручиком Іваном Салтановим – у 1776 р. його було призначено цолнером, але в ордері намісника установа не була вказана; більше того, В.О.Черткову наказувалося підшукати відповідну посаду [16.-С.74,86]) або додаткових чиновників до митної установи (у 1792 р., згідно зі складеною митним радником Катеринославського намісництва А. Мілашевичем відомістю, понадштатних службовців у Херсонській митниці було 4 – бракувальник, аукціоніст та два гаваньмейстери [11.-Арк.9]).

Такі призначення не завжди були викликані службовими потребами, про що свідчить звернення до Г.О.Потьомкіна азовського губернатора В.О.Черткова (1776 р.) з проханням створити експедицію з митних справ і призначити до неї поручика Замятіна та кількох нижніх чинів. У даному разі намісник відхилив прохання, наголосивши на відсутності такої структури в штатному розкладі губернії, і наказав губернаторові призначити чиновників відповідно до визначених штатів [16.-С.105-106]. Місце для поручика Замятіна таки було знайдено – у “Місяцеслові” на 1778 р. він був записаний як правитель митної справи в Азовській губернії [24.-С.345-351]. Інколи поблажливе ставлення влади до окремих не дуже старанних працівників пояснити об'єктивними причинами практично неможливо: у 1783 р. директор Херсонської портової митниці І. Лонгін написав подання на ім'я генерал-губернатора про незадовільну роботу смотрителя місцевого карантину підпоручика Бао (призначеного з Єлизаветградського кінного полку), який не володів російською мовою, не виконував розпорядження керівництва й не розумівся на карантинній справі [25.-Арк.204-205]. Які заходи були вжиті владою, на жаль, невідомо, але це прізвище ще неодноразово згадується на керівних посадах у митних установах (у Севастопольській митниці [26.-С.30], Миколаївській і Керченській митних заставах [27.-С.354], а 1809 р. згадується проведення слідства за звинуваченням Бао у перевищенні службових повноважень [28.-С.6-8]). Того ж часу влада зобов'язувала митників наглядати за колегами й обов'язково доносити про всі порушення та навіть підозри в порушенні законодавства – недонесення також вважалося злочином, хоча й меншим за пряме порушення.

Завдяки такій практиці у фондах Російського державного архіву давніх актів формувалися справи, ініціативним документом у яких були подання, скарги, повідомлення про порушення в установах: у 276 фондів таких справ стосовно Південної України виявлено 16. У справі 1448 (опис 3) ініціативним документом став рапорт митного інспектора Новоросійської губернії Ф.К.Зільберганіша (1797 р.) про відсутність на робочому місці директора Очаківської портової митниці І. Лонгіна: подальше листування виявило, що конфлікт було спричинено не відсутністю директора, який згодом, пославшись на хворобу, написав прохання про відставку, а призначенням нового директора. Митний інспектор мав свою кандидатуру, яку наполегливо пропонував до затвердження (хоча не мав на це права), одночасно численними звинуваченнями домігся звільнення з посади новопризначеного цолнера митниці В. Камбурлея. Лише після фактичного звільнення В. Камбурлея зрозумів серйозність звинувачень і зібрав документи для їхнього спростування. У справі представлені рапорти, подання, пояснення, довідки, свідоцтва, листи й ордери. Справа завершилася показово: цолнера поновили на посаді, попередили про покарання у випадку бодай однієї самовільної відлучки (оскільки звинувачення у відсутності на роботі зняти не вдалося навіть з урахуванням пом'якшувальних обставин – на момент відсутності цолнера порт був закритий і митниця не працювала), а митному інспекторові “вказали” на перевищення службових повноважень [29.-Арк.2-45].

Звільнялися митники зі служби за станом здоров'я (після подання довідки про стан здоров'я), для пошуку нової служби (за власним бажанням) або через скорочення штатів. Звільненні за станом здоров'я мали право на пенсію (для цього необхідна була довідка від лікаря). Пенсіями митників забезпечували за рахунок прибутків від роботи митниць. Сума пенсійного фонду становила 20%

вартості конфіскованого товару та пені, а також з 1% від усього митного прибутку. Згодом джерела для поповнення пенсійного фонду змінювалися, оскільки накопичені суми дозволяли сплачувати пенсії з відсотків із капіталу [4.-С.479]. Після смерті відставних митників їхню пенсію отримували вдови і неповнолітні діти. Розмір пенсії визначали відповідно до жалування останніх трьох років служби: коли стаж становив 30 років – пенсія дорівнювала $\frac{1}{2}$ жалування, а за кожний додатковий рік – ще 10% суми. Таким чином призначалася пенсія як за станом здоров'я, так і через каліцтво (у цьому разі не було потреби в дозволі митного керівництва, як цього вимагали правила виходу на пенсію за станом здоров'я) [17.-С.211].

Однією з причин звільнення митників за власним бажанням було незадовільне забезпечення умов роботи, наприклад, несвоєчасна виплата жалування. Це була доволі вагома причина, оскільки в переважній більшості митників жалування було єдиним джерелом прибутків, а зайнятість на роботі та розташування митних установ не дозволяли мати додатковий заробіток. Витрат вистачало, оскільки, наприклад, митники лікувалися на загальних засадах, власним коштом (за надані карантинним або митним лікарем послуги та ліки вираховували певну суму із жалування), лікарняних не було, а тому на час хвороби службовця тимчасово звільняли й автоматично зменшували жалування. Виявлені відомості Євпаторійської портової митниці 1797–1798 рр. на отримання жалування, листування Одеської портової митниці 1795 та 1804 рр. дозволяють стверджувати, що затримка жалування на кілька місяців не була незвичним явищем, скоріше, навпаки – типовим, і спричинялася або фактичною відсутністю грошей у губернії, або порушеннями в оформленні документації.

Перша причина була доволі розповсюдженою: наприкінці березня 1795 р. службовці Очаківської портової митниці ще не отримали жалування за вересневу третину 1794 р. [23.-Арк.2], в Євпаторійській митниці лише в травні 1798 р. почали видавати жалування останню третину минулого року, а жалування за поточний рік ще навіть не передбачалося. Видача затриманого жалування яскраво характеризує ставлення до службовців: чиновники отримували гроші раніше й у більшому обсязі (більшу частину жалування), а служителі в цій черзі були останніми, хоча їхнє жалування не дорівнювало іноді навіть десяти частини жалування чиновників [30.-Арк.11].

Друга причина була пов'язана зі звичайною бюрократичною недбалістю: у 1804 р. в Одеській портовій митниці збільшили штат службовців, але до Херсонського казначейства про це не повідомили – у результаті 13 новопризначених службовців не отримали жалування [31.-Арк.101]. Наслідки такого ставлення до службовців можна було спостерігати вже наприкінці 90-х рр. XVIII ст. Саме тоді таврійський митний інспектор писав генерал-прокуророві П.О. Соймонову: "...від ліквідованих в Тавриді митниць хоча й залишається значна частина здатних та відомих людей, якими можна було наповнювати знову запроваджені зараз місця, як-то наглядацькі, доглядацькі та об'їждницькі, але оскільки вони за багаторазовими вимогами й до сьогодні не задоволені за колишню службу від новоросійської казенної палати жалуванням, відмовляються від продовження такої надалі, у тому ж самому переконуючи й інших, привели казенний кредит до такої недовіри, що й відшукати надалі потрібних людей буде важко..." [17.-С.194].

Скорочення штатів було доволі рідкісним явищем для Південної України – навпаки, службовців завжди не вистачало, установи часто зверталися з проханням про призначення додаткових службовців. Але один факт скорочення штатів був виявлений у Криму: у 1788 р. у зв'язку з воєнними діями було припинено морську комунікацію й Г.О. Потьомкін наказав звільнити переважну частину кримських митників: у кожній установі залишалися 4 службовці (цолнер, канцелярист або реєстратор та двоє доглядачів), причому необов'язково з даної митниці [18.-С.71-72]. Можливо, із цієї причини в "Місяцеслові" на 1789 р. повністю відсутні дані про митні установи Криму та посади радників із митної справи Таврійської області та Катеринославського намісництва [32.-С.329,357].

Виявлені документальні джерела до історії митної мережі Південної України дозволяють встановити механізм підготовки кадрів для митної служби та залучення до роботи на митницях купецтва, військових і вільнонайманих, простежити службову кар'єру окремих чиновників і службовців, встановити принципи нагородження та стягнення в митній системі, умови заступу на служби та причини звільнення службовців, ставлення митного керівництва до проблеми забезпечення умов ефективного функціонування митної мережі та діяльності службовців. Кадрова політика митного керівництва не може бути визначена як послідовна та цілеспрямована, оскільки масова підготовка кадрів не велася, добір кадрів, незважаючи на законодавчо та нормативно оформленні вимоги до прийняття на службу, часто здійснювався без урахування наявності досвіду роботи, професійних якостей службовця і стану його здоров'я. Поширена невідповідність затверджених і наявних штатів митних установ, призначення додаткових службовців або виконання одним службовцем обов'язків кількох посад свідчить про недостатню увагу керівництва до

планування кадрового забезпечення митної мережі. Запровадження виконавчої системи управління та централізації митної справи на початку XIX ст. спричинило необхідність залучення до митної служби професійних чиновників, канцеляристів, службовців. Таким чином, поступово зникла необхідність використання в митній справі торгового й митного досвіду купецтва.

Однією з важливих складових кадрової політики є забезпечення матеріально-технічних умов праці митних службовців, яке в 1775–1819 рр. на півдні України не можна визнати задовільним – митним установам не вистачало фінансування, службового інвентарю, приміщень, коштів на жалування. Це спричиняло відтік кваліфікованих кадрів із митних установ, ускладнювало й так непросту ситуацію з кадровим забезпеченням митних установ Південної України в останній чверті XVIII – першому двадцятиріччі XIX ст.

Джерела та література

1. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года (далі – ПСЗРИ). – СПб., 1830. – Т. VIII.
2. Реформы Петра I: Сборник документов / Сост. В.И. Лебедев. – М., 1937.
3. ПСЗРИ. – Т. XXI (1781–1785 гг.). – СПб., 1830.
4. ПСЗРИ. – Т. XXXVI (1819 г.). – СПб., 1830.
5. Державний архів при Раді міністрів Автономної Республіки Крим (далі – ДААРК). – Ф. 369. – Оп. 1. – Спр. 11.
6. ПСЗРИ. – Т. XLIV. – СПб., 1830.
7. Штаты таможням и таможенным заставам в Новороссийской губернии (октября 7 дня 1799 года). – СПб., 1799.
8. Впровадження та розвиток митної мережі на півдні України (остання чверть XVIII – перша половина XIX століття): 3б. докум. та матер. (Матеріали до курсу “Історія митної справи та митної політики в Україні”). – Дніпропетровськ, 2002.
9. Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф. 1261. – Оп. 6. – Спр. 425.
10. Российский государственный военно-исторический архив. – Ф. 52. – Оп. 1. – Д. 135. – Ч. 1.
11. РГАДА. – Ф. 1261. – Оп. 6. – Д. 1385.
12. РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Д. 962. – Ч. 1.
13. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 88. – Оп. 1. – Спр. 243.
14. РГАДА. – Ф. 16. – Оп. 1. – Д. 797. – Ч. 7.
15. Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от рождества Христова 1784 год. – СПб., б.г.
16. Богумил А. К истории управления Новороссией князем Г.А. Потемкиным. Ордера 1775–1776 гг. – Екатеринослав, 1905. – Вып. 2.
17. Таможенное дело России: Сборник материалов и документов. – Т. II: 1722–1864 гг. – М., 1998.
18. Кириенко Г. Ордера князя Потемкина правителю Таврической области, 1788 год. // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Симферополь, 1891. – № 12.
19. ДАОО. – Ф. 88. – Оп. 1. – Спр. 46.
20. ПСЗРИ. – Т. XXXIII (1815–1816 гг.). – СПб., 1830.
21. ПСЗРИ. – Т. XXIII (1789–1796 гг.). – СПб., 1830.
22. ДАОО. – Ф. 88. – Оп. 1. – Спр. 384.
23. ДАОО. – Ф. 88. – Оп. 2. – Спр. 2.
24. Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от рождества Христова 1778 год. – СПб., б.г.
25. РГАДА. – Ф. 19. – Оп. 1. – Д. 297. – Ч. 1.
26. Мітюков О.Г. З історії архівів України (від найдавніших часів до початку XX ст.) // Архіви України. – 1991 р. – № 2.
27. Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от рождества Христова 1794 год. – СПб., б.г.
28. РГАДА. – Ф. 276. – Оп. 3. – Д. 2051.
29. РГАДА. – Ф. 276. – Оп. 3. – Д. 1448.
30. ДААРК. – Ф. 369. – Оп. 1. – Спр. 18.
31. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 218. – Спр. 10.
32. Месяцеслов с росписью чиновных особ в государстве на лето от рождества Христова 1789 год. – СПб., б.г.

Summary

The article analyzes personal management at customs in Southern Ukraine (1775 – 1819), the level of customs employees training, of providing customs with specialists, and of working conditions on the basis of the original sources.